

טוטליטאריות ופסיכואנליזה מסע קצר אל גרמניה הנאצית מאת לאורה סוקולובסקי

תרגמה: סולי פלומנבאום

עריכה: עמרי גילן

בחודש יוני 1933 פרויד כתב: "העולם הולך והופך לבית כלא ענק. גרמניה היא הצינוק הגרוע ביותר בו. מה שיקרה כאן, בצינוק האוסטרי, אינו ודאי. אני צופה הפתעה פרדוקסלית בגרמניה. הם התחילו בהכרזת הבולשביזם כאויב המוסרי שלהם, ובסופו של דבר הגיעו למשהו שלא יהיה שונה ממנו, למעט העובדה כי אחרי הכל, הבולשביזם אימץ את האידיאלים המהפכניים, בעוד שאלה שההיטלריזם דוגל בהם הם ימי-בינימיים וריאקציונריים גרידא. נראה לי כי העולם הזה איבד את חיוניותו ונידון לאבדון". [1]

בהגיעו לשבעים ושבע שנותיו, צלח פרויד חמישה ניתוחים בשנה הקודמת ולא חשש במיוחד לחייו. מה שהדאיג אותו היה עתיד הפסיכואנליזה בקרב התרבות.

האם הפסיכואנליזה תוכל להימלט מהריסת המנגנונים הדמוקרטיים? הגדרתה כמדע שאל לו להיות מעורב בפוליטיקה – על פי טענתו של ג'ונס – לא נראתה כאופציה טובה. הנאצים פיתחו את הפסדו-מדע של האדם הגרמני והמשטר הנצינול-סוציאליסטי טבע בתוך אווירה מוזרה של מעין-מדעיות. האידיאולוגיה הטוטליטארית הזאת נשענה על היגיון של הדרה, שנבע מתפיסת הגזע שנוצרה בתרומתו של השיח המדעי. הואיל ולא ניתן היה לצמצם את המדע לתחום הביולוגיה התורשתית, גם הפסיכולוגיה היתה חייבת להעמיד את עצמה לשירות ההכונה מחדש והפריסה המורחבת של העם הגרמני. התרפויטים היו חייבים להעמיד את כישוריהם לשירות האומה, על מנת להכשיר את הלבבות למלחמה. מכיוון שהנאצים האמינו בטכניקה, בעלי התפקידים הבכירים התעניינו בתחום הפסיכולוגיה התעסוקתית, ההתנהגותית-התקפית והמנהיגותית.

בחודש אפריל 1933, קרצ'מר התפטר מנשיאות האגודה הכללית לרפואה פסיכותרפויטית. יונג, סגן הנשיא של האגודה מאז שנת 1930, חזר לכהן כנשיא החל מחודש יוני. מצד שני, הפסיכותרפויטים הגרמנים בחרו בפרופ' מתיאס גרינג – פסיכיאטר שנקט בגישה עוינת כלפי תפיסתו של פרויד של המיניות אצל ילדים – בתור פיהרר. מתיאס גרינג היה בְּכֹר לענף הוותיק ביותר של משפחת גרינג מווסטפאליה, ובן דודו הרמן שהיה מצאצאיה היה האישיית הפוליטית השנייה בחשיבותה ברייך השלישי. למעשה, הרגשות המשפחתיים של הרמן גרינג התפתחו ככל שכוחו הלך וגבר. כמוהו הגן על קרובי משפחתו, וקשרי אבות-בנים אמורים היו לפתוח את דלתותיהם של שלושה שרים בבואריה (שר התרבות, שר החינוך ושר הפנים) בפני הפסיכותרפויטים שהצטופפו מסביב למתיאס גרינג. ב-15 בספטמבר 1933 הם יצרו מדור גרמני חדש של האגודה שלהם, תחת השם Deutsche allgemeine ärztliche Gesellschaft für Psychotherapie (DAÄGP). וכך, בסתיו 1933 פעלו שתי אגודות לפסיכותרפיה בגרמניה. יונג היה נשיא הענף הבינלאומי, האגודה הגרמנית לפסיכותרפיה. קריאה לעומק של "מיין קאמפף" הועלתה על סדר היום של האגודה ההיא על-ידי ד"ר גרינג, מתוך הכוונה להפוך את הספר הנ"ל לבסיס העבודה של הפסיכותרפויטים העתידיים. אותה דמות מכוונת וחסונה נבחרה מתוך שיקול אסטרטגי להגן על הפסיכותרפיה ולקדם אותה ברייך השלישי. בדומה לפסיכותרפויטים אחרים בתקופה ההיא, מתיאס גרינג שאף להביא תחת קורת גג אחת את המגמות הפסיכותרפויטיות השונות. הוא העריך כי המחלוקות בין האסכולות השונות בפסיכותרפיה ובפסיכואנליזה היו הסיבה לסכסוכים מיותרים שהיו עלולים לעכב – או למנוע – את ההכרה בפסיכותרפיה בקרב אנשי הרפואה בזמנו. החל ממחצית שנות העשרים ביקשו הפסיכותרפויטים לצמצם את ההבדלים בין הפסיכואנליזה לפסיכותרפיה, במטרה להציג חזית אחידה מול הפסיכיאטריה האקדמית שעסקה במחלות המוח ומערכת העצבים. כתוצאה מכך, הפסיכותרפויטים האלה ראו

את האיחוד והפיטוט כצו הכרחי נוכח צמיחתו של הנציונל-סוציאליזם. הסיסמאות של המשטר החדש התאימו להם כמו כפפה ליד, ואמורות היו לחזק את שאיפותיהם להיפטר מהפסיכואנליזה.

מרטין שטמלר, הרופא היועץ של המשרד למדיניות הגזע של המפלגה הנציונל-סוציאליסטית, פרסם בקיץ 1933 מאמר על היהדות ברפואה שכלל את הקטרוג החמור הבא: "הפסיכואנליזה הפרוידיאנית מהווה דוגמה אופיינית לדיסהרמוניה הפנימית בין החיים והנשמה שבין יהודים לגרמנים [...] עלינו לאזור אומץ ולדחות את הפרשנויות האלה של הנפש הגרמנית, ולהגיד לאדונים האלה מסביבתו הקרובה של פרויד שהם יכולים לעסוק בניסויים הפסיכולוגיים שלהם רק עם חומר אנושי השייך לגזע שלהם". [2]

על פי האיש הזה, בעלי הברית הגרועים ביותר של כוחות הרשע היו מגיני ההומוסקסואליות וכל אלה שתקפו את ערכי הבתולים הנשיים והמשפחה המונוגמית. סקסולוג כמגנוס הירשפלד, שצייד ברעיון של אופיה המולד של ההומוסקסואליות וקרא לביטול הסעיף בחוק העונשין שהרשיע את ההומוסקסואלים, בוודאי נראה להם כייצוג של חורבן המשפחה הגרמנית. מה שנטען נגד רפורמטורים מסוכנים מעין אלה היה הניסיון להסית את הגרמנים להגבלת הילודה, בזמן שהנאצים רצו להילחם נגד הירידה בשיעור הילודה. הירשפלד, שהשתתף בהקמתה של האגודה הפסיכואנליטית הראשונה בברלין ב-1908 יחד עם קארל אברהם, ייסד בשנת 1919 את המכון לחקר המיניות. המכון שלו בברלין נסגר על ידי הנאצים ב-6 במאי 1933. כעבור ארבעה ימים, הספרים שבספרייתו נשרפו יחד עם ספריו של פרויד בכיכר האופרה. כמו בתחומים אחרים, הנאצים התנהלו בלשון נקייה. בקיץ 1933 כתב מתיאס גרינג לנזירולוג הנאצי ולטר צימבל: "עכשיו כשספרי פרויד נשרפו, עלינו להסיר, למשל, את המילה 'פסיכואנליזה', כפי שיש להחליף את הביטוי 'פסיכולוגיה אישית' בביטוי 'מדעי אופי יישומיים'". [3]

אחרי שבועות ספורים צללה גרמניה אל תוך הכאוס. כאשר פון הטינברג, חבר ותיק של האגודה הפסיכואנליטית בווינה – שתמיד חשדו בו – קיבל מינוי באוניברסיטת ברלין, שלוותו של פרויד הופרה: "אציל, ארי, מוקיון, שוטה וטיפוס מלוכלך; אם כן, הוא נראה מכל הבחינות כאדם הדרוש לתפקיד זה". [4] ואכן, קידומו של פון הטינברג לדרגת פרופסור לפסיכותרפיה היה בשורה רעה מאוד. הוא היה חלק מקבוצה של פסיכותרפויטים שזכו לתמיכתם של הנאצים ושאמורים היו לשאוף להסיט את הפסיכואנליזה הפרוידיאנית מנתיבי האורתודוקסיה לכאורה שלה. מינוי זה היה אחד מהסימנים הראשונים לקריסתה של הפסיכואנליזה באמצעות צורה חדשה של פסיכותרפיה: רפואת הנפש הגרמנית (*Deutsche Seelenheilkunde*).

לאמתו של דבר, הפסיכואנליזה לא נאסרה באופן רשמי בגרמניה הנאצית: הפסיכואנליזה נשלה מיהדותה. הדרה זו לא היתה יכולה לגרום לתוצאות הדומות לתוצאות האיסור, שכן היא היתה אמורה לאפשר לאנליטיקאים "הנוצרים ממקור גרמני טהור" להתנועע עם שרביטם של הפסיכותרפויטים האריים. מרחק כזה בין האיסור לבין טיהור הגזע של הפסיכואנליזה בגרמניה הפך לגורם מכריע. מצב זה נתן לפסיכותרפויטים הנאצים את האפשרות להתערב בנעשה במכון הפסיכואנליטי בברלין, שזה שנים עורר את קנאתם.

מכון זה והמדיניות שלו עוררו לא רק תאוות בצע, אלא גם פרויקט גדול ממדים. לאחר שיעבור אריזציה, החל מאמצעי ההפצה העיקרי שלו, ניתן יהיה להסיר את שמו של פרויד ולא לדבר שוב על המיניות או על תסביך אדיפוס. עצמאותה של הפסיכואנליזה היתה הבעיה העיקרית, ומכאן צמח הרעיון הממאיר להושיט יד לאנליטיקאים האריים שבמכון בברלין. מכיוון שחשד בפרוידיאנים, מתיאס גרינג לא רצה להציב אף לא אחד לצדו; בספטמבר 1933 הבהיר: "הכרחי להעניק לפסיכואנליטיקאים הוותיקים את ההזדמנות לומר האם הם יכולים לתרום משהו למדינה החדשה". [5]

בחודש דצמבר באותה השנה, ד"ר קינדל – נזירולוג מברלין – שלח לפרופ' גרינג מזכר ובו קבע כי ההתארגנות מחדש של האסכולות השונות תחת קורת גג אחת היתה בעיצומה, והוסיף כי היוגיאנים, אסכולת הקרקטרולוגיה היישומית ואסכולת הטיפול האוטוגני של שולץ לא יראו בכך בעיה. הפסיכואנליזה היתה הילד הבעייתי האמתי. היה צורך ביצירת מצב שבו הפסיכואנליטיקאים יוותרו על בדידותם הזוהרת, על-ידי הפיכת הגבולות בין האוריינטציה הפרוידיאנית לבין האסכולות האחרות לחדירים.

ברגע שהפסיכותרפויטים שסביבו חיפשו את האמצעים להרחיב את פעולתם, מתיאס גרינג היה שרוי באי-נחת מפאת כהונתו המחודשת כמנהל המכון היוקרתי בברלין. בזהם ומילר-בראשווייג – שניהלו יחד את המכון הפסיכואנליטי מאז עזיבתו של מקס אייטינגון לפלסטין – נפגשו עם מתיאס גרינג בנוכחותו של ד"ר הרברט לינדן, יועץ מיניסטרילי להשבחת הגזע ולגזע במשרד הפנים. פסיכיאטר זה, שישתתף באופן פעיל בתכנית T4 המתתם של חולי נפש, הציע להם לשתף פעולה בהקמת מכון חדש שילול את ענפי הפסיכותרפיה השונים.

המכון הגרמני לפסיכותרפיה ולמחקר פסיכולוגי, הידוע יותר בשם "מכון גרינג", נוסד ב-14 ביוני 1936. הוא היה אמור להשתלט על עבודות המחקר, החינוך והניהול של המרפאה לנזקקים. נציגי שלוש אגודות השתתפו בהקמתו: האגודה הפסיכואנליטית הגרמנית, אגודת ק' ג' יונג וחוג המחקר היישומי על האופי. שלוש האגודות האלה זכו למעמד של קבוצות עבודה. באפריל 1937, מכון גרינג מוקם במתחם שמאז 1928 עמד לרשות המרפאה הפסיכואנליטית. תוכניתו של מכון גרינג שאבה השראה – למעשה מתוך היעדר מוחלט של דימיון – מהתוכנית שהוכנה לפני כן על-ידי אייטינגון וצוותו.

דוגמה זו מראה כיצד דוחה הטוטליטאריות את הפסיכואנליזה ואת הסדק שבין ידע ואמת, שתחום דעת זה מכניס בעולם. המערכת הפוליטית הזאת רוצה לייצר את האחד מתוך היענות לקריאה של "מעמצמות האופל של האני-העליון", כפי שלאקאן הסביר ב-1947. [6] כיבוש האחדות וההתעלות שנגרמת על-ידי התלכדותו של העם המאורגן מאחורי המנהיג העליון שלו היו חלק מהסיסמאות המושמע(ות?) של הימין הקיצוני הגרמני בתקופה ההיא. היה צורך בחיסול הניסיון הפרוידיאני בכל מחיר, לשם ניצול מרבי של הטכניקות התואמות את ההיטלריזם. דובר אז על ניסיון לפעול מתוך חיסולם העריץ של חייהם של חסרי הערך (unwertes Leben), באמצעות הדבקות בפרויקט הנאצי להנדסה חברתית ופיתוחו של סדר חברתי מלאכותי. [7]

-
- [1] *Sigmund Freud à Marie Bonaparte, lettre du 10 juin 1933, Ernest Jones, La Vie de Sigmund Freud, t. III, Les dernières années 1919-1939, Paris, PUF, 2006, p. 208.*
- [2] *Martin Staemmler, «Le judaïsme dans la médecine» (1933), Karen Brecht & al., Ici, la vie continue d'une manière fort surprenante..., Contribution à l'Histoire de la Psychanalyse en Allemagne, établie par Mijolla (de) A. & Renz V., Paris, Association internationale de psychanalyse, Paris, 1987.*
- [3] *M.H. Göring à W. Cimbali, lettre du 6 août 1933, ibid., p. 243.*
- [4] *Freud à Jones, lettre 615 du 23 juillet 1933, Sigmund Freud - Ernest Jones, Correspondance complète (1908-1939), Paris, PUF, 1998, p. 828.*
- [5] *M.H. Göring à W. Cimbali, lettre du 6 septembre 1933, Karen Brecht & al, Ici, la vie continue d'une manière fort surprenante..., op. cit., p. 246*
- [6] *Jacques Lacan, Autres écrits, Paris, Seuil, 2001, p. 120*
- [7] *Zygmunt Bauman, Modernité et Holocauste, Paris, Complexe, 2008, p. 115-117.*

on abril 20, 2017 

Enviar por correo electrónicoEscribe un blogCompartir con TwitterCompartir con FacebookCompartir en Pinterest